

**Նարեկացիական 5-րդ ընթերցումներ
2019, հոկտեմբերի 23-24**

5th Readings of Narekatsi (2019, 2019, October 23-24)

Чтения, посвященные Нарекаци 5 (2019, октябрь 23-24)

ԱՐՈՒՄՅԱԿ ԹԱՄՐԱԶՅԱՆ

Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան

ԲԱՅՄԱՆ ԽՈՍՔ

Այսօր մենք բացում ենք Նարեկացիական հինգերորդ ընթերցումները, և ես սիրով պետք է ներկայացնեմ ամփոփումն այս տարիների գործունեության՝ անդրադառնալով և հետագա անելիքներին ու հեռանկարներին:

2015 թվականին Հռոմի Պապի՝ Ս. Գրիգոր Նարեկացուն «տիեզերական վարդապետ» հռչակելուց հետո Մատենադարանում կազմակերպվեցին Նարեկացուն նվիրված ընթերցումներ, որտեղ ընդարձակ զեկուցումներով հանդես եկան անձինք, որոնք հատկապես վճռորոշ դեր էին խաղացել Գրիգոր Նարեկացու Մատենանի միջազգայնացման գործում՝ Լևոն Արքեպիսկոպոս Զեքիյանը և Ժան-Պիեռ Մահեն: Այդ իսկ տարում փակման իր խոսքում Հրաչյա Թամրազյանը շեշտեց, որ ընթերցումները լինելու են ամենամյա՝ նշելով նաև հաջորդ տարվա հրավիրյալ մասնակիցներին:

«Գրիգոր Նարեկացին, – նշում է նա, – կենսածիր է բացում իր ժողովրդի համար՝ պահպանելով հավիտյան այն ստեղծարար կենսոլորտը, որը հղի է նոր բռնկումներով և մտավոր խոյանքի կանխազգացումով: Հավերժ նորարարության, մշտագյուտ արարման այդ զորեղ ձիրքն է... նա մղում գալիք սերունդներին... Ուրեմն ինչ-որ իմաստով մենք կարող ենք ասել, որ եկել է Նարեկացու ժամանակը, թեև նրանն են բոլոր ժամանակները, և, այդ իմաստով, մենք Նարեկացու ժամանակակիցներն ենք»:

Այսպես մեկնարկեցին Նարեկացիական ընթերցումները՝ որպես հոգևոր տուրք անձին, որ ստեղծել է լեզուն լեզվի մեջ, հնչողությունը հնչողության մեջ, քավությունը քավության մեջ, պատկերների աննախադեպ հագեցումներն ու հոսքերը պատկերի մեջ, մարդկային գոյության, նրա հիմերի, այդ գոյության ողջ սարսափի ու հիացքի խորքերն ու անդունդները խորության մեջ, սրտի զգայա-

րանը սրտի մեջ, գոյուլթյան ափերը ողողող ու «լափող», նրան տենչացող չգոյուլթյան սոսկումի ողջ ընդգրկումն ու ըմբռնումը ըմբռնման մեջ, համայն մարդկուլթյան համար պատասխանատուլթյունը: Այն բոլոր տարածքները, որոնք անսպառ են հայեցողի, ճանաչողի, բանաստեղծի, ուսումնասիրողի, աղոթողի ու կասկածողի, աղաղակողի ու միայն լուսլթյուններ պարուրողի՝ բոլորի համար և պետք է նորից ու նորից վերանվաճվեն՝ որպես առեղծված, որպես «աղոթք» լեզվի, որ հնչում է «արքայական» կերպով, որպես մարդու գոյուլթյան հավատ ու դրա սասանում, որպես տիեզերական կարոտ, որպես ամենայն ինչ:

Կարծում եմ՝ Նարեկացիական ընթերցումների ձեռքբերումներից մեկն էր այս ավանդուլթի պահպանումը և ամեն տարի սրանց կազմակերպումը՝ նորանոր մասնագետների հրավիրելու, հայտնաբերելու ցանկուլթյամբ, որի շնորհիվ այսօր կայացած կարող ենք համարել մտահղացումը: Եվ այն կարևորագույն կապերը, որ ստեղծվեցին Նարեկացիական ընթերցումների արդյունքում, նվաճումներ են մեզ համար՝ Աբրահամ Տերյանի, Ռոբերտա Էրվինի բարեկամուլթյունը վաղեմի մատենադարանյան բարեկամների կողքին: Նարեկացիական ընթերցումներն այն առանցքն են, որ հավաքում են աշխարհի գիտնականներին՝ օտարազգի և հայ, հայաստանցի և Հայաստանից դուրս, որոնք խոսում են Գրիգոր Նարեկացու լեզվով, ովքեր ավանդ ունեն Գրիգոր Նարեկացու հանրահռչակման, նրա բազմաշերտ լեզվական տաճարի վերծանման գործում: Գիտաժողովի պարբերականուլթյունն ու սպասելիուլթյունը որոշ առումով ապահովում են այն կայուն մթնոլորտը, որ կարող է ժամանակի ընթացքում որակ և չափանիշ ստեղծել՝ ոչ միայն ավելի ու ավելի սերտացնելով համագործակցուլթյունն այս գիտնականների և Մատենադարանի գիտաշխատողների միջև, այլև խթանելով Նարեկացու ստեղծագործուլթյան, այս կամ այն շուսումնասիրված ոլորտների լուրջ և նոր ուսումնասիրուլթյունների հայտնվելը, որոնք կարող են ներկայացվել Ընթերցումների շրջանակում: Պետք է նշել, որ այցելող գիտնականներն ավելի խոր և արդեն կարծես անքակտելի կապեր են հաստատում այստեղի գիտական միջավայրի հետ: Կարծում եմ՝ բոլորին հուզեց այն գնահատանքի, հավատի և ուրախուլթյան խոսքը, որ Աբրահամ Տերյանն իր 2017 թվականի ելուլթի ավարտին հղեց Մատենադարանի երիտասարդ գիտաշխատողներին: Այդ կապերը տարածվում են և գիտաժողովից դուրս, վերածվում գիտական համագործակցուլթյունների, գիտնականները դառնում են ուսանողների խորհրդատուներ, կարդում լրացուցիչ դասախոսուլթյուններ Մաշտոցյան Մատենադարանում, Էջմիածնի Գևորգյան ձեմարանում, ղեկավարում ձեմարանականների աշխատանքները, խմբագրում ուսումնասիրուլթյուններ, և այլն: Մատենադարանն այսպես նաև անուղղակիորեն նպաստում է գիտական միջավայրի ձևավորմանը, կապերին, որ կարևոր են այսօր:

Երկրորդ կարևոր հանգամանքը, մեր կարծիքով, այն է, որ Նարեկացիական

ընթերցումների շնորհիվ ավելի հստակ է դառնում այն աշխատանքը, որ տարվում է այս ոլորտում թե՛ հայաստանյան, թե՛ Հայաստանից դուրս հայագիտական միջավայրում: Ընթերցումների շրջանակներում ներկայացվում են սրանք: Կարևորվում են նարեկացու օտարալեզու թարգմանությունները բնագրից. այսպես կայացան Մատեանի՝ Վալդա Սալմինայի լատվիերեն մասնակի թարգմանություն, Թեո Մարտըն Վան Լինտի՝ հոլանդերեն մասնակի թարգմանության, Լևոն արք. Զեքիյանի՝ իտալերեն ծաղկաքաղ թարգմանության շնորհանդեսները:

Ներկայացվել են այս ոլորտում կարևորագույն ուսումնասիրությունները, ինչպիսիք էին Աբրահամ Տերյանի՝ Գրիգոր Նարեկացու տոնական ստեղծագործությունների թարգմանություն-ուսումնասիրությունը, որն իսկապես շրջադարձային է նարեկացիագիտության մեջ: Ընթերցումների շրջանակներում նաև ամփոփվեցին Հրաչյա Թամրազյանի նարեկյան դպրոցին վերաբերող ուսումնասիրությունները եռահատոր հրատարակությամբ: Հույս ունենք հաջորդ տարի անցկացնել Միքայել Փափազյանի՝ նարեկացուն նվիրված մենագրության, տպագրության պատրաստվող Աբրահամ Տերյանի՝ Մատեանի անգլերեն թարգմանություն-ուսումնասիրության շնորհանդեսները և, հնարավոր է, այլ՝ մեզ առայժմ անհայտ արժեքավոր ուսումնասիրություններ:

Նարեկացիական ընթերցումների և նարեկացիագիտության խթանման շրջանակներում Մատենադարանը նախագծեց մի շարք կարևոր գործերի վերահրատարակությունը Հայաստանում, ինչպես Լևոն արք. Զեքիյանի Մատեանի իտալերեն թարգմանության, Աննի և Ժան Պիեռ Մահենների՝ Տաղերի ու Գանձերի ֆրանսերեն թարգմանություն-ուսումնասիրության վերահրատարակությունները, դեռևս Ընթերցումներից առաջ՝ Աննի և Ժան Պիեռ Մահենների՝ Մատեանի առաջաբան-ուսումնասիրության հայերեն թարգմանությունն ու վերահրատարակությունը: Նարեկացիական ընթերցումների շրջանակում նախագծվեց և իրականացվեց հայ միջնադարյան ձեռագրական ավանդույթում Գրիգոր Նարեկացու դիմանկարների ուսումնասիրություն-ալբոմի ստեղծումն ու հրատարակությունը Դավիթ Ղազարյանի, Սեյրանուշ Մանուկյանի աշխատասիրությամբ: Կարծում ենք՝ այս աշխատանքները շարունակական կլինեն, օրինակ՝ Աբրահամ Տերյանի՝ Գրիգոր Նարեկացու տոնական ստեղծագործությունների ուսումնասիրության հայերեն թարգմանությունն ու հրատարակությունը, Գրիգոր Նարեկացու լուծմունքների բնագրերի հրատարակությունը և այլն:

Այս գիտաժողովը կոչված է այն տևական աշխատանքին, որ նարեկացու յուրացումն է և վերաիմաստավորումը, և նրա դիմագիծը համապատասխանում է Գրիգոր Նարեկացու ստեղծագործությանը: Ինչպես նկատել են նարեկացիագետները, Գրիգոր Նարեկացին առհասարակ բանալի է ողջ միջնադարյան հոգեմտավոր ժառանգության ըմբռնման համար՝ լեզվի բոլորովին նոր մի մակարդակի յուրացում, խորհրդաբանական-գոյաբանական լարման բոլորովին նոր մի

մակարդակի յուրացում՝ շտեմարան ոչ միայն խորհրդաբանական միավորների հագեցվածությունը, այլև դրանց՝ միմյանց մեջ սերտաճումների, անցումների, բազմաշերտումների վիթխարի մտահղացումների ունիվերսալ կառուցումը, սրանք ուղեկցող բանաստեղծական ամենանրբին լուծումներով ու զգայական և վերզգակայան թափանցումների ամբողջ համակարգով: Այս բոլոր ոլորտներն ու խորքերը միշտ գայթակղելու են նորանոր մերձեցումների փորձերի: Եվ նարեկացիագիտության ծնունդն ու շարունակությունը ծավալվել է ողջ միջնադարով՝ նրա վերածնունդից Կիլիկյան շրջանում՝ Ներսես Շնորհալու տաղային ստեղծագործությամբ և նրա հոգեզավակ Ներսես Լամբրոնացու՝ Մատեանի ոգեկոչմամբ, գանձարանային արվեստի ձևավորմամբ, Մատեանի լուծումներով և նույն միջնադարյան մեկնությունների ոգով սրանց շարունակությամբ Հակոբ Պտր. Նալյանի, Հ. Գաբրիել Ավետիքյանի աշխատանքներում, անգամ զուգահեռ՝ Մատեանի առանձին բեկորների արտահղմամբ ժողովրդական սնահավատությունների ամենօրյա դրսևորումներում՝ հմայիլներում: Եվ նույնիսկ այս ամենը, թվում է, իր մշակված փորձերով մերձեցման ամեն պահի միաժամանակ հեռացնելու է Նարեկացու ծավալներից, որովհետև «նրան են բոլոր ժամանակները»՝ գուցե այն խորին իմաստով, որ նա այդ ժամանակներինը չէ և նրա դեմքերը չէ:

Նարեկացիագիտության կարևորագույն հանգրվանն է նրա երկերի հրատարակումը Մխիթարյան հայրերի աշխատասիրությունը, այնուհետև քննական բնագրերի հրատարակությունը՝ Արշալույս Դազինյանի, Պողոս Խաչատրյանի, Արմենուհի Քյոշկերյանի և այլոց անգնահատելի ջանքերով և նշված հեղինակների հետագա՝ հիմնականում բնագրագիտական-բանասիրական ուսումնասիրություններով մատենագիտական ժառանգության, լուծումներների, բանաստեղծական արվեստի քննությունը: 90-ական թվականներից հետո ի հայտ եկած աշխատանքները վերաբերում են Նարեկացու բնագրերի նորանոր աղերսների ու խորհրդաբանական շերտերի մեջ թափանցմանը. դրանք են Նարեկացու, Նարեկյան դպրոցի ըմբռնման՝ որպես ամբողջական մշակութային ծրագրի ու շարժման, նրա ներսում գործող համաբնագրային աղերսների, դպրոցի հոգևոր ճակատագրի կերտման՝ Հրաչյա Թամրազյանի ուսումնասիրությունները, Նարեկացու տաղերի խորհրդագրած կրկնաբնագրերը վերհանող ուսումնասիրությունները, որ հիմնովին փոխեցին նրանց հոգևոր դիմագիծը: Այստեղ կարող ենք հատկապես առանձնացնել երեք թարգմանություն-ուսումնասիրություն՝ Հենրիկ Բախչինյանի աշխարհաբար, Ժան-Պիեռ Մահիեի ֆրանսերեն թարգմանությունները և Աբրահամ Տերչյանի կոթողային աշխատանքը: Չի կարելի չնշել վերջին տասնամյակներում Մատեանի հազարամյա հոբելյանի շրջանակներում կայացած Հռոմի և Կասիկի միջազգային գիտաժողովների զեկույցների լույս տեսած նյութերը Լևոն արք. Զեքիյանի, Ժան-Պիեռ Մահիեի, երկրորդը՝ նաև Պոլ

Ռուհանայի խմբագրությունը (2006, 2010 թթ.), որ ներկա նարեկացիագիտությունից ամփոփումն են՝ նրա ստեղծագործության աստվածաբանական, ծիսական, մեկնողական ու բանաստեղծական կողմերի, ժամանակի պատմական ու վանական միջավայրի և այլ հարցերի քննությունը:

Հատկապես արժեքավոր են նարեկացու ստեղծագործությունների բոլոր թարգմանությունները, միջազգային գիտական ասպարեզի լայն շրջանակին դրանք հասանելի դարձնելը, ինչպես Ռոբերտա Էրվինի՝ նարեկացու երգերգոցի մեկնության անգլերեն թարգմանություն-ուսումնասիրությունը, նույն երկի՝ Լևոն Պետրոսյանի ֆրանսերեն թարգմանություն-ուսումնասիրությունը, մարիամաբանությանը, Մարիամի ներբողին նվիրված Թամար Տասնապետյանի ֆրանսերեն ուսումնասիրություն-թարգմանությունը: Կարևոր են բոլոր մասնակի թարգմանությունները, ինչպես Հայկ Յուլյուշյանի՝ նարեկացու որոշ տաղերի չեխերեն թարգմանությունը: Սրանք միայն հպանցիկ և բոլորովին ոչ ամբողջական անդրադարձներն են վերջին տասնամյակների աշխատանքների: Սրանցով նարեկացիագիտությունը թևակոխում է որակական այլ փուլ, որ պետք է արտացոլեն Ընթերցումները:

Ինձ համար առանձնապես հաճելի է խոսել նարեկացիական ընթերցումների հեռանկարների մասին: Հրաշյա Թամրազյանը առաջին ընթերցումների իր փակման խոսքում նշում է՝ սրանք ընթանալու են ազատ ձևաչափով՝ ինչպես առանձին ընդարձակ գեկուցումների, դասախոսությունների, այնպես միջազգային գիտաժողովների, աշխատաժողովների, քննարկումների տեսքով: Նման խնդրի իրագործման համար առաջնահերթություն էր, թերևս, նաև գիտական հանձնաժողովի կազմակերպումը (վերոնշյալ նարեկացիագետների խմբից), որն անշուշտ գործում էր այս տարիների ընթացքում՝ խորհրդատվության կարգով, իսկ այժմ այլևս իրողություն է: Սրա ներսում հրավիրյալ մասնակիցների ներկայացված նյութերին զուգահեռ հնարավոր կլինի կազմակերպել ճկուն ձևաչափեր, մշակել թեմատիկ շրջանակներ, որի ծիրում պետք է ուսումնասիրվեն այս կամ այն ոլորտները, ծրագրել առանձին քննարկումներ ու համատեղ գեկուցյցներ, աշխատաժողովներ, որտեղ քննարկման կարող են դրվել նախապես ներկայացված աշխատանքները: Այդ ձևաչափերն ու թեմատիկ շրջանակները, որ նաև կարող են միավորվել, մշակվելու են ամեն տարի:

Առհասարակ, բազում են ոլորտները, որոնք կարոտ են նոր անդրադարձների, կամ անգամ կարող են խթան լինել արդեն եղած ուսումնասիրությունների համակողմանի քննությունից, ամփոփման ու հարցադրումների համար: Այդ թեմաներից են՝ Գրիգոր նարեկացիի և Կիլիկյան դպրոցը, Գրիգոր նարեկացիի և Գանձարանայիի արվեստը, թոնդրակյան շարժումը և նարեկյան դպրոցը, Գրիգոր նարեկացու ստեղծագործության ազդեցությունները վանական հոգևոր կենցա-

ղավարուիթյան կամ ստեղծագործական-խորհրդաբանական ծիրում, առհասարակ նրա խորհրդաբանական համակարգը, սուրբգրային հղումների կիրառուիթյան կերպերը, Գրիգոր Նարեկացու Մատեանի լուծմունքները, թարգմանական խնդիրները, վերջապես գրեթե շուտամնասիրված ոլորտներից՝ բյուզանդական հիմներգուիթյան բանաստեղծական և ոճական հնարքները և սրանց հնարավոր ազդեցությունը Գրիգոր Նարեկացու տաղերգուիթյան և գանձարանների վրա, գանձարանային մշակույթը արևելաքրիստոնեական հիմներգուիթյան համատեքստում, և այլն: Սրանք կարող են զբաղեցնել գիտաժողովի առանձին մասնաբաժիններ՝ իրենց հատկացված նիստով, կամ գիտաժողովի մեկ օրվա նյութը: Կարող են ուղեկցվել, ինչպես նշել ենք, դասախոսություններով կամ այլ ձևաչափերով: Կարևորագույն բաղադրիչ է այս ամենի շրջանակում կլոր սեղանների, թեմատիկ քննարկումների ձևավորումը՝ նարեկացիագիտուիթյանն առնչվող հեռանկարների, խնդիրների արտացոլմամբ:

Մենք կարող ենք միայն հաջողուիթյուն մաղթել այս ձեռնարկներին: Հավանաբար գիտաժողովը, որևէ գիտական կամ ստեղծագործական միջոցառում կարելի է կայացած համարել, երբ այն վերածվում է հոգևոր որոշակի խտացման, որի սպասումով ու հույսով այն մտահղացված է: Մենք ամեն տարի հավաքվում ենք Գրիգոր Նարեկացու անվան շուրջ, և թույլ տվեք ինձ շնորհակալուիթյուն հայտնել այս գիտաժողովի պարբերականուիթյան համար բոլորին, ովքեր դրա մասնակիցներն են և իրագործողները, շնորհակալուիթյուն հայտնել հատկապես մեր հյուրերին՝ գիտաժողովի մասնակիցներին և ներկաներին, և ցանկանալ ու միշտ սպասել, որ այն դառնա մի տոն, որ միշտ մեզ հետ է, և մեզ ու ինձ անձամբ ցանկանալ, որ միշտ մեզ համար այդ ամենի մեջ պայծառ մի ներկայուիթյամբ շրջի այն հոգին, որ ցանկացավ այս պարբերականուիթյունը, որ բանաստեղծականորեն՝ բան-ա-ստեղծականորեն հավատարիմ էր բնագրին, բնագրի հանդեպ ներշնչանքին՝ իմանալով այդ բնագրի, բառի, նրա վերարթնացման գորուիթյան ու մոգուիթյան այն ուժը, որ երբեք չի կորսվում ու չի ջնջվում գոյուիթյան սեմերից, որ երբեք չի հեռանում մեզանից, որ դառնում է աղոթք մեր շուրթերին, հիշողուիթյուն մեր սրտի տախտակներին, դաջվում, Նարեկացու խոսքով, մեր զգայուիթյունների շեմերին ու իմացուիթյունների դռներին, որ միշտ հաղթահարելու է մեր մեջ չգոյուիթյան ահեղ դարպասներն ու դուրս հորդելու... թույլ տվեք մեզ ցանկանալ այդ սերն ու հավատարմուիթյունը՝ նորանոր ուսումնասիրուիթյունների ու ուսումնասիրողների սպասումով, քանի որ «Նարեկացու՛ լնն է» այդ «բոլորը»: